

**Για το νόημα του όρου Αλήθεια:
Σχεδιάσμα για μια προσέγγιση στην έννοια της Αλήθειας
από την Αρχαιότητα ως τους καιρούς μας**

Φ. Κ. Βώρος,
Διδάκτωρ Φιλοσοφίας, Επίτιμος Σύμβουλος
του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Προοίμιο:

Ομολογώ ότι, όταν πρότεινα το θέμα τούτο για ένα φιλοσοφικό σεμινάριο, που δεν πραγματοποιήθηκε τελικά, αλλά είχε γίνει η πρότασή μου αποδεκτή, δεν είχα προϋπολογίσει τις πραγματικές διαστάσεις του: στο γνωσιολογικό / επιστημονικό επίπεδο και το ηθικοκοινωνικό. Ίσως γιατί στους καιρούς μας η Επιστήμη και η Τεχνολογία έχουν επιβάλει τη γνωσιολογική / τεχνολογική κυρίως άποψη της ανθρώπινης δραστηριότητας για την αντιμετώπιση αναγκών της ζωής (απομακρύνοντας συνήθως την ηθικοκοινωνική άποψη).

Μόλις όμως άρχισα να ανακαλώ στη μνήμη και να καταγράφω πτυχές του θέματος, άρχισα και να αναρωτιέμαι κατά πόσο θα αναφερθώ στο γνωσιολογικό / επιστημονικό πεδίο ή θα προσπαθήσω να προσεγγίσω και την ηθικοκοινωνική διάσταση του θέματος. Με αυτό τον προβληματισμό διαμόρφωσα τις ενότητες που ακολουθούν:

Α'. Συγκέντρωση μερικών **εκφράσεων του φιλοσοφικού και επιστημονικού λόγου**, που αποκαλύπτουν την επιστημονική - γνωσιολογική διάσταση του θέματος «αλήθεια».

Β'. Συγκέντρωση εκφράσεων **του καθημερινού λόγου**, που αποκαλύπτουν την ηθική – κοινωνική διάσταση του όρου αλήθεια.

Γ'. Προσπάθεια καταγραφής θεωριών που έχουν διατυπωθεί **για το νόημα, το περιεχόμενο και έναν ορισμό της Αλήθειας**, η οποία θεωρείται γνώρισμα απαραίτητο της γνώσης. Επίσης, προσπάθεια εντοπισμού της έδρας της αλήθειας. Βρίσκεται στα πράγματα ή στη διάνοια του ανθρώπου που τα γνωρίζει; Η άποψη του Αριστοτέλη είναι: «Οὐκ ἐν τοῖς πράγμασιν ἡ ἀλήθεια, ἀλλ' ἐν τῇ διανοίᾳ» (=η Αλήθεια δεν υπάρχει στα πράγματα, για τα οποία γίνεται λόγος, αλλά στη διάνοια του ανθρώπου, η οποία εκφράζει το λόγο για τα πράγματα με τρόπο αληθινό ή λαθεμένο.

Μέρος Α'

Μερικές εκφράσεις εμπιστοσύνης και επαίνου, αμφισβήτησης ή αμφιβολίας, προβληματισμού ή και αποστροφής της αλήθειας (λόγω κινδύνου για τον λέγοντα ή γράφοντα την **αλήθεια**) καταγράφονται για επισήμανση των διαστάσεων του θέματος.

1. Παρμενίδης (2.4): Ἡ **ἀλήθεια** πειθοῦς ἐστὶ κέλευθος (= η αλήθεια ανοίγει το δρόμο για την πειθώ). Για μας μένει το πρόσθετο ερώτημα: η

αλήθεια (ως γνωσιολογικό φαινόμενο) είναι που πείθει τον αποδέκτη ή η ειλικρίνεια (ως έκφραση ήθους) είναι που ανοίγει δρόμο για να πεισθεί ο αποδέκτης;

2. Δημόκριτος (fragment B' 117)¹: «Ἐν βυθῷ ἢ ἀλήθεια» (=η αλήθεια βρίσκεται στο βάθος της πραγματικότητας και ο ερευνητής ή εραστής της είναι ανάγκη να διεισδύσει σ' αυτό το βάθος, για να τη βρει και να νιώθει βεβαιότητα)².

3. Αναξαγόρας (A' 102)³ : «Ὑπὸ ἀφαιρότητος τῶν αἰσθήσεων οὐ δυνατοὶ ἐσμέν κρίνειν τὸ ἀληθές» (= λόγω αδυναμίας των αισθήσεων δεν είμαστε σε θέση να κρίνουμε ποια και πού ακριβώς είναι η αλήθεια, πιθανή είναι και κάποια ψευδαίσθηση, που μας απομακρύνει από την αλήθεια).

4. Δημόκριτος (B'125) ἐποίησε τὰς αἰσθήσεις λεγούσας πρὸς τὴν διάνοιαν: «τάλαινα φρήν παρ' ἡμῶν τὰς πύστεις⁴ (ὄχι τὰς πίστεις) λαβοῦσα ἡμέας καταβάλλεις; πτῶμά τοι τὸ κατάβλημα». (= Ο Δημόκριτος, για να απαντήσει στην απορία κατά πόσο οι αισθήσεις ή ο νους συμβάλλουν περισσότερο στην εύρεση της αλήθειας, διατύπωσε ένα φανταστικό διάλογο: «έβαλε τις αισθήσεις να λένε προς τη διάνοια (στο νου): «ταλαιπώρη, αφού πήρες από μας τις ειδήσεις για την πραγματικότητα που σε περιβάλλει, προσπαθείς να αρνηθείς τη συμβολή μας; Αν επιμένεις σ' αυτή την αλαζονική άποψη, συ είσαι που θα ξεπέσεις σε γνωσιακή φτώχεια, αφού δε θα έχεις πληροφόρηση από μας για την πραγματικότητα»...).

5. Θουκυδίδης, **Ξυγγραφή**, (A' 20): «Χαλεπὸν εὐρεῖν τὴν ἀλήθειαν (διότι) οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἐκάστοις οὐ ταυτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἔλεγον ἀλλ' ὡς ἐκατέρων τις εὐνοίας ἢ μνήμης ἔχου» (=είναι δύσκολο στον τομέα της ιστορίας να βρει κανείς την αλήθεια, γιατί οι αυτόπτες μάρτυρες γεγονότων, όταν ρωτιούνται δίνουν διαφορετική απάντηση, ενώ είχαν δει τα ίδια γεγονότα· αυτό σημαίνει ότι η αφήγησή τους εξαρτάται από το ποιον ευνοούν από τα πρόσωπα που έδρασαν και από το τι θυμούνται από αυτά που είδαν και άκουσαν).

6. Σοφιστής Γοργίας: «Κόσμος λόγω ἀλήθεια» (=Κόσμημα για τον ανθρώπινο λόγο είναι η αλήθεια). Ένα ερώτημα ή μια απορία γεννιέται από αυτήν τη διατύπωση: Το κόσμημα αυτό χαρακτηρίζει τον ανθρώπινο

¹ H. Diels – W. Kranz, **Die Fragmente der Vorsokratiker**, 68 B'117.

² Η μετάφραση αρχαίων αποσπασμάτων γίνεται ελεύθερα και αναλυτικά, με την ελπίδα ότι έτσι διευκολύνεται ο αναγνώστης, ο οποίος δε δεσμεύεται να τηναποδεχτεί ή και να την βελτιώνει κατά την κρίση του.

³ ό.π., A'102. Ελληνική έκδοση από τον εκδοτικό οίκο «Παπαδήμας».

⁴ Πύστις: από το πυνθάνομαι (=πληροφορούμαι). Νομίζω ότι αυτή η γραφή είναι πιο σύμφωνη με το νόημα του κειμένου του Δημόκριτου (Fr. 125).

λόγο ως έκφραση ή την ανθρώπινη σκέψη ως πρόθεση για ειλικρίνεια; Στην πρώτη περίπτωση παίρνει νόημα γνωσιακό/**επιστημονικό**, στη δεύτερη περίπτωση νόημα **ηθικό**.

Και ο σοφιστής **Αντιφώντας** αναφέρεται ότι έγραψε ειδική συγγραφή **Περί Αληθείας** με αναφορά κυρίως σε προβλήματα της Φυσικής επιστήμης, που έκανε τα πρώτα βήματά της με το πνεύμα των Ιώνων φιλοσόφων⁵.

7. Ο Λουκιανός, (117-180 μ.Χ.), στη συγγραφή του: **Πώς δεῖ Ἱστορίαν συγγράφειν**, § 39 έγραψε : «Τοῦ συγγραφέως ἔργον ἔν: Πῶς ἐπράχθη τό ἔργον (**ποιόν τό γεγονός**) εἰπεῖν καί πολύ ἀναγκαιότερον τήν **ἀλήθειαν** εἰπεῖν, οὐ λογιζόμενος τί δόξει τῷδε και τῷδε ἀλλά τί πέπρακται λέγων» (= του συγγραφέα το βασικό καθήκον είναι να γράφει πῶς ακριβῶς έγινε η πράξη την οποία αυτός αφηγείται και το πιο αναγκαίο είναι να **γράφει** την αλήθεια για τα γεγονότα, χωρίς να τον απασχολεί και να τον αναχαιτίζει η σκέψη για το πῶς θα φανεί αυτή η αφήγηση στον τάδε ή τάδε, αλλά να αφηγείται τι ακριβῶς έχει γίνει).

8. Ο Πολύβιος στο σύγγραμμά του **Ἱστορία**, βιβλίο Α΄, § 14 έχει γράψει: Καλλίστην παιδείαν ἡγητέον τήν ἐκ τῆς πραγματικῆς (**αληθινῆς**) Ἱστορίας περιγιγνομένην ἐμπειρίαν. Μόνη γάρ αὕτη χωρίς κινδύνου ἀπό παντός καιροῦ καί περιστάσεως κριτάς **ἀληθινούς** ἀποτελεῖ τοῦ βελτίονος (= Φρόνιμο είναι να θεωρούμε ότι η πιο σωστή παιδεία για τον άνθρωπο είναι η εμπειρία που αποκομίζει από την πραγματική (αληθινή) ιστορία. Γιατί μόνη αυτή -χωρίς κανένα κίνδυνο επηρεασμού από τη χρονική στιγμή και τις μεταβαλλόμενες περιστάσεις- στον άνθρωπο, που αποκόμισε την εμπειρία από το παρελθόν του προσφέρει τα πιο σωστά κριτήρια, για να επιλέγει τον καλύτερο δρόμο για το μέλλον).

Ο ίδιος ιστορικός έχει γράψει ότι «αν από την ιστορική αφήγηση αφαιρεθεί η αλήθεια, ὅτι απομένει είναι κενολογία», «Ἐξ ἱστορίας ἀνααιρεθείσης τῆς **ἀληθείας** λόγοι κενοί τό λειπόμενον».

9. Στους Νεότερους Χρόνους ο **John Locke** (1632-1704) έγραψε (αποφάνθηκε): Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu = τίποτε δεν υπάρχει στη διάνοια, που δεν πέρασε πρώτα από τις αισθήσεις⁶. Θυμίζει την άποψη του Δημόκριτου (πιο μπροστά, αρ. 4).

⁵ Σχετικό λήμμα στο **Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό της Ελληνικής Ιστορίας**, περίοδος Αρχαιότητας από την Προϊστορία ως το 330 μ.Χ. (από τις εκδόσεις National Geographic Society, στα πλαίσια επανέκδοσης της I.E.E. του Κων. Παπαρηγόπουλου).

⁶ Η εκδοχή της αισθησιαρχίας ως προς την προέλευση της Γνώσης.

10. Ο Bertold Brecht, Γερμανός στοχαστής του Μεσοπολέμου, έγραψε δοκίμιο με τίτλο: **Πέντε δυσκολίες να βρει κανείς (και να γράψει ή να πει) την αλήθεια**⁷.

11. Γερμανός στοχαστής των αρχών του 19ου αι. διατύπωσε το πάγιο καθήκον του μελετητή: να βρει για κάθε **γεγονός** στοιχεία επαρκή για να γράψει: «Wie es eigentlich gewesen war» (πώς πραγματικά έγινε αυτό); Προφανής η άποψη ότι μπορεί κανείς να βρει την ιστορική αλήθεια, αν σπουδάξει και αναλύει πραγματικά γεγονότα.

12. Ο Βλαδίμηρος Μαγιακόφσκι έγραψε: «Με φλογισμένα χείλη πιεσγονατιστός απ' το ποτάμι που το λένε **γεγονός**⁸. (Το γεγονός είναι η πιο πλούσια και αξιόπιστη πηγή ιστορικής σπουδής για προσέγγιση της αλήθειας).

13. Ο Κ. Βάρναλης στο ποίημά του με τίτλο: «Οι πόνοι της Παναγίας» παρουσιάζει τη μάνα του Χριστού να λέει με αγωνία ως Μάνα στο παιδί της, ίσως επειδή έλεγε **αλήθειες ενοχλητικές** για τους ισχυρούς της ημέρας και άρα κινδύνευε από αυτούς:

Πού να σε κρύψω, γιόκα μου, να μη σε φτάνουν οι κακοί;
Σε ποιο νησί του Ωκεανού, σε ποια κορφήν ερημική;

.....

Κι αν κάποτε τα φρένα σου το Δίκιο, φως της αστραπής,
κι η **Αλήθεια** σου χτυπήσουνε, παιδάκι μου, να μη την πεις.
Δεν είναι αλήθεια πιο χρυσή σαν την **αλήθεια της σιωπής**.
Θεριά οι άνθρωποι, δεν μπορούν το φως να το σηκώσουν.
Χίλιες φορές να γεννηθείς, τόσες θα σε σταυρώσουν.

14. Φ.Κ.Βώρος, «Για την υπεράσπιση μιας **ιστορικής αλήθειας** σχετικής με την ιστορία της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων».

Επίσης, «**Αναζήτηση της ιστορικής αλήθειας** γενικά και ειδικά για την Εκπαίδευση».

Επίσης, ένα άρθρο στο περιοδικό Φιλολόγος (τεύχος 139) με τον τίτλο: «Προβλήματα σπουδής ...και μορφωτικής αξιοποίησης της **ιστορικής αλήθειας**».

Προφανές ότι ο συντάκτης των άρθρων θεωρεί καίριο πρόβλημα την αναζήτηση, υπεράσπιση και αξιοποίηση της αλήθειας.

⁷ Κυκλοφορεί σε ελληνική μετάφραση με τον τίτλο **Πολιτικά Δοκίμια**.

⁸ **Γεγονός**: Ό,τι έχει γίνει από ανθρώπους. Για να γνωρίσει ο ερευνητής και να πλησιάσει την **αλήθεια** είναι ανάγκη να κάνει ερωτήματα όπως: **Ποιοι** έδρασαν; **Πού;** **Πότε;** **Πώς;** **Γιατί;** Ποια τα κίνητρα των δρώντων ή αντιδρώντων; Ποιες οι συνέπειες;

Μέρος Β΄.

Χρήση του όρου αλήθεια στον καθημερινό λόγο και σε τίτλους συγγραφών (άρθρων, βιβλίων, εφημερίδων), που αποκαλύπτουν συνήθως την ηθική – κοινωνική διάσταση του όρου αλήθεια.

1. Ευχές πολλών ατόμων που ενδιαφέρονται για κάποιο ζήτημα της καθημερινότητας:

- να ακουστεί όλη η **αλήθεια** έστω και αν είναι πικρή,
- να αποκαλυφθεί η **αλήθεια** γυμνή,
- να λάμψει, επιτέλους, η **αλήθεια**.

2. Ο Πρόεδρος ποινικού δικαστηρίου καλεί κάθε μάρτυρα να επαναλαμβάνει: «Ορκίζομαι **να είπω την αλήθειαν...** και **μόνην την αλήθειαν**, χωρίς φόβο και χωρίς πάθος» (μολονότι η θρησκεία δεν επιδοκιμάζει τον Όρκο και υποδεικνύει στους πιστούς να αρκούνται στο ναι ή όχι⁹).

3. Πολλοί εκδότες εφημερίδων ή συγγραφείς βιβλίων χρησιμοποιούν τον όρο αλήθεια ως τίτλο και έμμεση υπόσχεση στον αναγνώστη τους **ότι αυτοί γνωρίζουν και σέβονται και προβάλλουν την Αλήθεια**. Μερικά παραδείγματα:

- Στην Ανατολική Αττική κυκλοφορεί εφημερίδα με τίτλο: **Η Αλήθεια**.
- Η Εκκλησία εκδίδει έντυπο με τίτλο: Εκκλησιαστική Αλήθεια. (Προφανώς υποδηλώνει ότι εκφράζει την εκδοχή της Εκκλησίας για θέματα που την αφορούν).
- Μεγάλη εφημερίδα των Αθηνών επαναλαμβάνει ως υπότιτλο: **Η αληθινή εφημερίδα (Real News)** (Υποδηλώνει ότι αυτή αναζητεί και προβάλλει την αλήθεια).
- Πριν από 50-55 χρόνια σεβαστός καθηγητής Φιλοσοφίας (ο Χαρ. Θεοδωρίδης) έγραψε μονογραφία με τον τίτλο **Επίκουρος** και υπότιτλο: **η αληθινή όψη του Αρχαίου Κόσμου** (από κοινωνική άποψη), ότι ο αληθινός φιλοσοφικός στοχασμός πηγάζει από την κοινωνική αλήθεια.

4. Η αλήθεια σε τίτλους συγγραφών:

- Ο Αμβρόσιος Φραντζής, συγγραφέας **Επιτομής της Ιστορίας της Αναγεννηθείσης Ελλάδος** (1715-1835), εν Αθήναις 1839, πρόσθεσε στον Πρόλογό του (τ. Α΄,σελ.δ΄-ε΄) ότι εξιστορεί «**ὅσα ὠσὶν ἠκούσαμεν, ὅσα αὐτοῦ εἶδομεν**», (=όσα έμαθε ως αυτόκοος και αυτόπτης μάρτυρας). **Ένδειξη ειδικής φροντίδας για την αλήθεια της αφήγησής του**.
- Και ο Μακρυγιάννης στα **Απομνημονεύματά** του (Α΄,107) εκφράζει την πρόθεσή του γράφοντας: «**Θα σημειώσω γυμνήν την αλήθειαν**».

⁹ Θουκυδίδη Κοσμόπουλου, **Ο όρκος δια μέσου των αιώνων, ως θεσμός θρησκευτικός και νομικός**, Αρχαία Ολυμπία, 2005, σελ. 9

- Ο Σπ.Μπέκιος, αγωνιστής της Εθνικής Αντίστασης, έλαβε μέρος και στην ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου (25/26 Νοέμβρη 1942) και αργότερα, για να υπερκεράσει τους ισχυρισμούς πολλών άλλων για το ρόλο τους, έγραψε ογκώδες βιβλίο: **Η Αλήθεια που καίει**. Προφανής υποδήλωση ότι κάποιιοι δεν επιθυμούν να ειπωθεί (να γραφεί) η **αλήθεια** για το ρόλο τους.
- Ο Χρ. Σωφρονάς, που «φιλοξενήθηκε» ως εξόριστος στη Μακρόνησο (1947-49), έγραψε βιβλίο με τον τίτλο: **Ένας Μακρονησιώτης θυμάται τη δεκαετία 1940-50** (με υπότιτλο): **μια αληθινή ιστορία** (Καλαμάτα 2007). Και ανάμεσα στα άλλα δημοσιεύει επιστολή ενός αρχιβασιανιστή, που ομολογεί τη μετάνοιά του, με βαθιά «ευλάβεια για την ιστορική αλήθεια».
- Ο Δημ. Σέρβος έγραψε βιβλίο για το επίμαχο θέμα του Παιδομαζώματος¹⁰ και με την προσθήκη /διευκρίνιση: **Ποιος φοβάται την αλήθεια** (Σύγχρονη Εποχή, 2001).
- Ο Κώστας Βάρναλης έγραψε βιβλίο με τον τίτλο: **Η Αληθινή Απολογία του Σωκράτη**. Προφανής ο υπαινιγμός ότι τα σχετικά κείμενα του Πλάτωνα ή του Ξενοφώντα Απολογία του Σωκράτη δεν αποδίδουν την **Αλήθεια**.
- Ρώσος συγγραφέας (της εποχής της ΕΣΣΔ) έγραψε βιβλίο με τον τίτλο **The Real Truth (Η πραγματική Αλήθεια)** σχετικά με τη μεταχείριση που είχαν οι Εβραίοι από το σοβιετικό Κράτος και από άλλες χώρες τον καιρό που μετακινούνταν οι Εβραίοι από τις χώρες της Διασποράς προς την αρχαία πατρίδα τους. Προφανής ο υπαινιγμός του ότι η **δική του αλήθεια** είναι πιο τεκμηριωμένη.
- Bertold Brecht στο βιβλίο του **Πέντε δυσκολίες για να γράφει κανείς την Αλήθεια** έχει περιλάβει στη σελίδα 46 ως τίτλο κεφαλαίου: **Για την αποκατάσταση της Αλήθειας** και στην ίδια σελίδα έχει περιλάβει την πρόταση / κρίση, ότι κάποια προσθήκη σε ένα κείμενο μπορεί να «...δίνει πολλές φορές στο λόγο την **επίφαση της αλήθειας**». Προφανώς υπαινίσσεται καταστάσεις ή **προθέσεις απόκρυψης ή παραποίησης της αλήθειας από άλλους παράγοντες**.
- Ο Μάκης Μαΐλης στο βιβλίο του **Από την 4η Αυγούστου 1936 ως τις μέρες μας** (σελ. 22) έχει γράψει: «Υπάρχουν διαφορετικές αλήθειες, που αντιστοιχούν σε διαφορετικά συμφέροντα» ή εκφράζουν διαφορετικές ιδεολογίες. (Θυμίζει την άποψη του Θουκυδίδη: «οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἑκάστοις οὐ τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν λεγόν.....ἀλλ' ὡς ἑκατέρων τις εὐνοίας ἢ μνήμης ἔχου» (πιο μπροστά αρ. Α 5).

¹⁰ Φ. Κ. Βώρου, Το Παιδομάζωμα (άρθρο στο site: www.voros.gr)

- Σε μια ποιητική συλλογή που κυκλοφόρησε το 2005 διαβάζω τους στίχους: «Μύθοι, ιστορίες// γνώση και ήχου// απ' το βάθος του χρόνου//δείχνουν της **αλήθειας**// τη συρρίκνωση»¹¹. Νομίζω φανερό ότι η δημιουργός των στίχων προβληματίζεται βλέποντας την **ηθική – κοινωνική όψη της αλήθειας** να υποχωρεί, ανεξάρτητα αν η γνωσιολογική – επιστημονική όψη της κερδίζει έδαφος.
- Στην εφημερίδα «Καθημερινή» (19-1-2003) σύγχρονος πολιτικός έγραψε άρθρο με τίτλο: «**Η αλήθεια για την ενταξιακή πορεία της Κύπρου**». Προφανώς υπαινίσσεται ότι με όσα κυκλοφορούν άλλοι παρακάμπτουν ή παραποιούν την αλήθεια.
- Πρόσφατα (9-5-2010) στην εφημερίδα «Το Παρόν» (σελ. 11) δημοσιεύτηκε άρθρο ενός πολιτικού με τίτλο: «**Στο λαό την Αλήθεια και όχι παραμύθια**». Προφανές ότι ο συντάκτης του άρθρου θεωρεί την αλήθεια¹² χρέος ηθικό, κοινωνικό, πολιτικό.

Γ'. Θεωρίες που έχουν διατυπωθεί για το νόημα, το περιεχόμενο και έναν ορισμό της Αλήθειας:

Ο πρώτος (όσο γνωρίζω εγώ) ορισμός της ανθρώπινης γνώσης έχει συνδέσει αυτή τη νοητική διαδικασία με την **αλήθεια** ως βασικό γνώρισμά της και μόνιμη επιδίωξη του ανθρώπου. Ο Πλάτων (στο διάλογο **Θεαίτητος**, §§ 201-202) παρουσιάζει ένα συνομιλητή να λέει συμπερασματικά: «Ἔστιν οὖν ἐπιστήμη (γνώση εξακριβωμένη, βεβαιωμένη) δόξα ἀληθής μετά λόγου» (= είναι, λοιπόν τεκμηριωμένη και αξιόπιστη μια γνώμη που έχει επαληθευτεί με τη λογική ικανότητα των ανθρώπων)¹³. Και αργότερα ο ίδιος ο Πλάτων διευκρίνισε: «**Αἶ**

¹¹ Ζωής Πετροπουλέα, **Η Ποίηση γεννιέται κάθε αυγή**, Αθήνα 2005, σελ. 9.

¹² Με την ευκαιρία σημειώνω ότι διαβάζοντας την πλατωνική Απολογία του Σωκράτη είχα σημειώσει στο περιθώριο των σελίδων το πόσες φορές υπάρχουν εκφράσεις του τύπου που ακολουθεί:

- ...εὖ ἴστε ὅτι ἀληθές ἐστι...
- ...μή ἄχθεσθέ μοι λέγοντι τά ἀληθῆ...
- ...καί ἀληθῆ ἐστί καί εὐέλεγκτα....
- ...ὑπό τῆς ἀληθείας ὠφληκότες...
- ...ἐν τι διανοεῖσθαι ἀληθές...
- ...αἰσχύνομαι οὖν ὑμῖν τά ἀληθῆ εἰπεῖν...
- ...ὅτι ξυνίσασι Μελήτω μέν ψευδομένω ἐμοί δέ ἀληθεύοντι...

(σύνολο 19 χρήσεις της έννοιας **αλήθεια** σε κείμενο 42 μικρών παραγράφων).

¹³ Φ. Κ. Βώρου, «Είναι δυνατός ο ορισμός της γνώσης;» (Φιλοσοφία, επετηρίδα του

Κέντρου Έρευνας της Ελληνικής Φιλοσοφίας (ΚΕΕΦ), τ. 1ος, 1971)

δόξαι αἱ ἀληθεῖς οὐ πολλοῦ ἄξια εἰσὶν ἕως ἂν τις δῆσῃ αὐτάς (ὡς αἰτίας λογισμῶ), (Πλάτων, **Τίμαιος**, 29 b-d),

Ο Αριστοτέλης αργότερα διατύπωσε την άποψη ότι αυτό το γνώρισμα της Αλήθειας «οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς πράγμασιν ἀλλ' ἐν τῇ διανοίᾳ», όπως γράψαμε παραπάνω.

Και αιώνας ύστερα ο Λουκιανός (117- 180 μ.Χ.) στο έργο του: **Πῶς δεῖ τήν Ἱστορίαν συγγράφειν** διευκρίνισε ότι η **ζητούμενη ιστορική αλήθεια** βρίσκεται στα γεγονότα, στο «πῶς ἐπράχθη το έργον»¹⁴, κάτι «δύσκολο για την ιστορική έρευνα», όπως είχε επισημάνει ο Θουκυδίδης¹⁵ πολύ νωρίτερα.

Αργότερα λατινόφωνοι συγγραφείς αποφάνθηκαν: «Veritas est adaequatio rei» (**αλήθεια** είναι η νοητική εικόνα που αντιστοιχεί προς το πράγμα το οποίο απεικονίζει).

Και ο Βρετανός **John Locke** (1632-1704) γράφοντας στη λατινική γλώσσα διατύπωσε την άποψη ότι απαραίτητη για τη διαδικασία της γνώσης είναι η συνεργασία των αισθήσεων, που φέρνουν την πληροφορία / εικόνα των πραγμάτων, και της νόησης που την επεξεργάζεται¹⁶. Έγραψε συγκεκριμένα: «Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu» (Δεν υπάρχει τίποτε στη διάνοια που δεν πέρασε πρώτα από τις αισθήσεις)¹⁷. Την τοποθέτηση αυτή είχε διατυπώσει με τρόπο γλαφυρό 2.000 χρόνια νωρίτερα ο Δημόκριτος¹⁸.

Από τους νεότερους και σύγχρονους στοχαστές άλλοι υπερτιμούν τη συμβολή των αισθήσεων (αισθησιарχία), άλλοι του νου και κάνουν λόγο και για **έμφυτες ιδέες** (Νοησιарχία). Οι **πραγματιστές** από την πλευρά τους τονίζουν ιδιαίτερα την **πρακτική χρησιμότητα** που προκύπτει από την αλήθεια για τον άνθρωπο.

¹⁴ Πιο μπροστά (Α'7) το σχετικό απόσπασμα.

¹⁵ Πιο μπροστά (Α', 5).

¹⁶ Αναλυτικά και τεκμηριωμένα όλα αυτά στα βιβλία: Δημ. Κούτρα, **Θέματα Φιλοσοφίας** (Αθήνα 2002), ειδικά στο κεφάλαιο: «Το Πρόβλημα της Αλήθειας» σελ. 37-71, Κων. Γ.-Α. Νιάρχου, **Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία**, 2005, ειδικά το κεφάλαιο: **Η έννοια της Αλήθειας και οι συναφείς θεωρίες**, σελ. 197-203, Επίσης, δύο άρθρα του Παν. Δαμάσκου για την **Αλήθεια** στο περιοδικό «Φιλοσοφία και Παιδεία», τεύχη 33,34.

¹⁷ Πιο μπροστά (Α'10).

¹⁸ Πιο μπροστά (Α'4).

Ένα άλλο θέμα που έχει θιγεί από τους μελετητές της αλήθειας είναι το πόσο βοηθούν οι επιμέρους αισθήσεις για την εύρεση της αλήθειας: **όραση, ακοή κ.λπ.**¹⁹

Όλοι, πάντως, φαίνεται ότι αποδέχονται ότι είναι διαφορετικός ο τρόπος προσέγγισης της Αλήθειας στους ποικίλους τομείς της Γνώσης (π.χ. της τυπικής Λογικής, της Φυσικής Επιστήμης, της Ιστορίας, της Ιατρικής, των Μαθηματικών). Λογουχάρη: α) στον τομέα της Φυσικής επιστήμης για την εξακρίβωση της αλήθειας είναι αναγκαία η σπουδή των φυσικών φαινομένων (και με πειράματα). β) στον τομέα της Ιατρικής απαραίτητα βήματα προς την αλήθεια: η σπουδή της φυσιολογίας του οργανισμού, η επισήμανση συμπτωμάτων παρέκκλισης σε περιπτώσεις ασθένειας, η διάγνωση της ασθένειας κατά περίπτωση, η επινόηση / υπόδειξη θεραπευτικής αγωγής και η παρακολούθησή της για επιβεβαίωση της αλήθειας και της προσδοκώμενης θεραπείας.

Μια άλλη πτυχή του ζητήματος είναι, νομίζω, **η σχετικότητα της αλήθειας και η υποκειμενικότητα**. Και μου φαίνεται ότι την πιο παραστατική και κατανοητή εικόνα δίνουν οι παρακάτω στίχοι του Ludwig Fulda, μετάφραση Ιωάννη Λάμψα):

Ένας καθρέφτης λαμπερός // από τα ουράνια πέφτει παλάτια
- με πονηριά του Σατανά- // στη γη και γίνεται χίλια κομμάτια.
Οι άνθρωποι τρέχουν κοντά, // καθένας ένα κομματάκι αρπάζει
κι όμως πιστεύει στα σωστά // πως όλο τον καθρέφτη εξουσιάζει.

Νομίζω ότι οι στίχοι αυτοί αποτελούν την ωραιότερη συμβουλή για αποφυγή του φανατισμού σε όλους τους τομείς γνώσης – γνώμης.

Επίλογος: Κλείνω με την προσπάθεια διατύπωσης ετυμολογίας του όρου αλήθεια, που αποκλίνει από ό,τι έχουν προτείνει έγκυροι λεξικογράφοι. Νομίζω ότι η αλήθεια δεν ετυμολογείται με το στερητικό α και λήθη (α + λήθη), αλλά από το στερητικό α + λάθος. Αλήθεια δεν είναι ό,τι δεν έχει λησμονηθεί (δεν έχει περάσει σε λήθη), αλλά ό,τι δεν είναι λάθος. Θυμίζω την αρχαία μορφή της λέξης ως **αλάθεια**.

Ανασκόπηση και προσπάθεια διατύπωσης κάποιων ορισμών:

Ύστερα από όσα συγκομίσαμε για το φαινόμενο της γνώσης και την προσδοκία ή επιθυμία και επιδίωξη για την αλήθεια υπολείπεται να επιχειρήσουμε απάντηση για το νόημα / ορισμό κάποιων λέξεων, που χρησιμοποιούμε ή τις στοχαζόμαστε στο δρόμο για γνώση / αλήθεια:

¹⁹ Και μια αγράμματη Μάνα συνήθιζε να επαναλαμβάνει στα παιδιά της τα επιγραμματικά λόγια: «Όσα ακούς μην τα πιστεύεις/ όσα βλέπεις τα μισά/ κι όσα αγγίζεις με το χέρι εκείνα είναι πιστευτά».

- **Τι** είναι ή τι σημαίνει για τον άνθρωπο η έννοια γνώση; (προσπάθεια ή έμφυτη ανάγκη του νου να αποκτήσει εικόνα των πραγμάτων, πράξεων, καταστάσεων);
- **Τι** σημαίνει γνώση αληθινή; (Γνώση που επιβεβαιώνεται στη ζωή).
- **Πού** βρίσκεται η αλήθεια; στο αντικείμενο που γνωρίζεται (πράγμα, κατάσταση, φαινόμενο...) ή στο υποκείμενο που γνωρίζει; (Είδαμε την άποψη του Αριστοτέλη).
- **Ποιες** δυνάμεις ή ποια κίνητρα προτρέπουν για ειλικρίνεια ή αποτρέπουν από αυτήν; (Συμφέροντα ή αίσθηση χρέους;)
- **Ποιες** περιστάσεις κάνουν την αλήθεια γοητευτική, επιθυμητή ή ανεπιθύμητη, διώξιμη, επικίνδυνη;
- **Ποιες** δυνάμεις του ανθρώπου συμβάλλουν στην εύρεση της αλήθειας; Η διάνοια; Είδαμε τι έγραψε ο Δημόκριτος (Α4), αργότερα ο John Locke (Α 10), αργότερα την εκδοχή αυτή ουσιαστικά αποδέχτηκε ο Kant.

Υστερόγραφο:

Μια άλλη ενδιαφέρουσα πτυχή του ήθους του ανθρώπου - ως προς το να πει ή να αποκρύψει την αλήθεια – την πρόσεξα αργότερα διαβάζοντας ένα σύντομο, πολύ κατανοητό και γοητευτικό ποίημα φίλου. Νομίζω ότι καμιά ανάλυση δε θα κάνει πιο κατανοητό το νόημά του και το μεταφέρω όπως γράφτηκε από το δημιουργό του.

Η Αλήθεια

Είναι καλό ο άνθρωπος // να λέει πάντα αλήθεια;
Ή μήπως αν αυτό συμβεί // είναι κακή συνήθεια;

Αν η αλήθεια αφορμή // κακού μπορεί να γίνει,
γιατί ο άνθρωπος, γιατί // να μην την αποφύγει;

Δεν έχεις υποχρέωση // να πεις την πάσα αλήθεια,
αλλά εκείνο που θα πεις // πρέπει να είναι αλήθεια.

Σταύρου Αραβαντινού, **Εκατό ποιήματα**, σελ. 85

Ενδεικτική βιβλιογραφία:

1. Θεοφίλου Βορέα, **Εισαγωγή εις την Φιλοσοφίαν**, 3η έκδοση, 1972 (ΟΕΔΒ).
2. Χαρ. Θεοδωρίδη, **Εισαγωγή στη Φιλοσοφία**, 1954
3. Π.Παπανούτσου, **Γνωσιολογία**, 1955.

4. Δημ. Κούτρα, **Θέματα Φιλοσοφίας** (2002), ειδικά το κεφάλαιο «Το πρόβλημα της Αλήθειας», σελ. 37-71.
5. A.J.Ayer, **The Problem of Knowledge**, (Pelican Original edition), 7η έκδοση 1979.
6. Bertrand Russell, **Η Ανθρώπινη Γνώση**.
7. Bertold Brecht, **Πέντε δυσκολίες για να γράψει κανείς την Αλήθεια**, μετ. Β. Βεργωτή, εκδ. «Στοχαστής» 1971.
8. Άνταμ Σαφ, **Ιστορία και Αλήθεια: Προβλήματα του καιρού μας**, μετ. Δημ. Δαούλα, εκδ. «Ράππα» 1978 (από το πολωνικό: Historia i Prawda, 1969).
9. Χαρ. Θεοδωρίδη, **Επίκουρος: η αληθινή όψη του Αρχαίου Κόσμου**.
10. Mark Ferró, **Η Ιστορία υπό Επιτήρηση** (άρα η αλήθεια υπό επιτήρηση).
11. Φοίβου Οικονομίδη, **Οι Προστάτες: η αληθινή Ιστορία της Αντίστασης**, εκδ. «Ορφέας».
12. Jacqueline de Romilly, **Η Οικοδόμηση της Αλήθειας στο Θουκυδίδη** (μετ. Σταύρου Βλοντάκη), «Παπαδήμας» 1994.
13. Παν. Δαμάσκου, «Η σημαντική της Αλήθειας» (άρθρο στο περιοδικό Φιλοσοφία και Παιδεία).
14. του ίδιου, Η οντολογική ερμηνεία της Αλήθειας κατά τον Πλάτωνα (Φιλοσοφία και Παιδεία, τ. 33).
15. Φ. Κ. Βώρου, «Είναι δυνατός ο ορισμός της γνώσης;» (**Φιλοσοφία**, επετηρίς του ΚΕΕΦ, τ. 1ος 1971).
16. του ίδιου, «Εν βυθώ η αλήθεια», (**Φιλοσοφία**, επετηρίς του ΚΕΕΦ, τ. 1972).
17. του ίδιου, «Το πρόβλημα της ιστορικής γνώσης/αλήθειας» (**Φιλοσοφία**, 5-6- 1976).
18. του ίδιου, «Για την υπεράσπιση μιας ιστορικής αλήθειας σχετικής με την ιστορία της Εθνικής Συνείδησης των Ελλήνων» (στο Internet, site: www.voros.gr).
19. Margaret Mackmilan, **The Uses and Abuses of History** (βιβλιοπαρουσίαση από τον Tom Holland, εφ. «Observer» του Λονδίνου, και αναδημοσίευση στην «Καθημερινή», 9 Αυγούστου 2009). Η συγγραφέας αναφέρεται σε περιπτώσεις συνειδητής παραποίησης της ιστορικής αλήθειας από διάφορες πολιτικές εξουσίες για λόγους παραπλάνησης κοινωνικών ομάδων ή ολόκληρων λαών με τελικό στόχο την εκμετάλλευση. Κων. Γ.-Α. Νιάρχου, **Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία**, 2005.